

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب سوم
آموزش خانواده

خانواده و فرزندان

در دوره‌ی ابتدایی

با تجدید نظر و اضافات

تألیف :

استادان طرح جامع آموزش خانواده

۱۳۸۵

خانواده و فرزندان در دوره‌ی ابتدایی

تألیف: استادان طرح جامع آموزش خانواده [ویراست ۲].

تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، شماره‌ی انتشار ۹۵

۳۶۰ ص. -- (آموزش خانواده؛ ج ۳) ISBN 964-451-004-6
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا، کتابنامه بدین ترتیب زینویس
پشت جلد به انگلیسی:

Family and children in Primary school.

چاپ بیست و دوم: ۱۳۸۵. ۱. تربیت خانوادگی. ۲. والدین و کودک.

۳. روان شناسی تربیتی. ۴. کودکان -- سرپرستی.

الف. سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان - طرح جامع آموزش خانواده.

ب. سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران.

ج. فروست: آموزش خانواده؛ ج ۳. HQY۶۹/۲۸

۶۴۹/۱ کتابخانه ملی ایران ۹۹۷۹ - ۸۰

انتشارات انجمن اولیا و مربیان

شماره‌ی انتشار: ۹۵

خانواده و فرزندان در دوره‌ی ابتدایی

(کتاب سوم آموزش خانواده)

با تجدید نظر و اضافات

تألیف: استادان طرح جامع آموزش خانواده

ویراستار علمی: دکتر احمد به‌پژوه

ویراستاران ادبی: محمّد پوریان؛ جعفر جوان بخت‌آوّل

طراح روی جلد: جعفر اسدی

آماده‌سازی: مدیریت آموزش، تحقیقات و تألیفات

(گروه تحقیقات و تألیفات)

چاپ و صحافی: آرین

چاپ بیست و دوم: تابستان ۱۳۸۵ - ۵۰۰۰ جلد

شابک: ۶-۴-۹۶۴-۴۵۱-۰۰۴-۰۰۴ قیمت: ۲۵۰۰ تومان

کلیه‌ی حقوق محفوظ است

تهران - خیابان انقلاب اسلامی، خیابان برادران شهید مظفر (صبای شمالی) - پلاک ۳۶

ساختمان شماره‌ی ۵ وزارت آموزش و پرورش - سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان

نمابر ۶۶۴۶۸۷۷۰

تلفن ۹-۴۹۱-۶۶۴۸۰

فروشگاه مرکزی: خیابان قدس، ابتدای خیابان طالقانی، شماره‌ی ۱۱۹

نمابر ۸۸۹۵۸۱۹۰

تلفن ۸۸۹۵۸۱۷۹

فروشگاه شماره‌ی ۱: خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، نبش چهارراه شهید نظری

E-mail: olia@post.ir Web Site: Payvand.medu.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	سخن ناشر.....
۱۱	● فصل اول : روان‌شناسی رشد.....
	○ دکتر شکوه نوابی نژاد
۱۲	مقدمه.....
۱۳	تعریف رشد.....
۱۳	ویژگی‌های رشد.....
۱۶	طبقه‌بندی ابعاد رشد.....
۱۶	رشد جسمانی.....
۱۷	رشد ذهنی.....
۱۸	رشد اجتماعی.....
۲۲	رشد عاطفی.....
۲۶	رشد اخلاقی.....
۲۷	نیازهای کودک و چگونگی تأمین آن‌ها.....
۳۲	منابع.....
۳۳	● فصل دوم : هدف‌ها، اصول و برنامه‌های آموزش و پرورش.....
	○ احمد صافی
۳۴	مقدمه.....
۳۸	دوره‌ی ابتدایی و اهمیت آن.....

- ۴۰ هدف‌های آموزش و پرورش
- ۴۸ اصول آموزش و پرورش
- ۵۱ برنامه‌های آموزش و پرورش
- ۵۴ کتاب‌های درسی
- ۵۵ پیش‌نهاد به پدران و مادران در تعلیم و تربیت فرزندان
- ۶۱ منابع
- فصل سوم: تربیت دینی و اخلاقی فرزندان ۶۳
- حجة الاسلام والمسلمین مجید رشیدپور
- ۶۴ تربیت از نظر لغوی
- ۶۵ تربیت از نظر اصطلاحی
- ۶۷ ریشه‌های فطری اخلاق و دین در انسان
- ۶۸ اهمیت تربیت اخلاقی و دینی
- ۷۱ اهمیت تربیت در دوره‌ی کودکی
- ۷۴ عوامل مؤثر بر تربیت دینی و اخلاقی
- ۷۹ شیوه‌های آموزش اخلاقی و دینی
- ۸۴ منابع
- فصل چهارم: تربیت عاطفی و اجتماعی فرزندان ۸۵
- دکتر علی اصغر احمدی
- ۸۶ مقدمه
- ۸۷ بنیادهای عاطفی و اجتماعی فرزندان
- ۸۷ الف - نیازهای عاطفی - اجتماعی
- ۹۸ ب - احساس کفایت و عزت نفس
- ۱۰۴ ج - ابزارهای ارتباطی
- ۱۱۱ تربیت احساسات و عواطف
- ۱۲۲ تربیت مهارت‌های اجتماعی
- ۱۲۶ منابع

- فصل پنجم: تربیت و مراقبت جنسی فرزندان ۱۲۷
- دکتر علی قائمی امیری
- مقدمه ۱۲۸
- دوره‌ی دبستانی ۱۲۹
- تربیت و اهمیت آن ۱۳۰
- تربیت جنسی ۱۳۰
- ویژگی‌های سنی این مرحله ۱۳۲
- تذکر مهم ۱۳۹
- خطرات جنسی در این مرحله ۱۴۰
- پیش‌گیری از خطر ۱۴۱
- الف - مراقبت در مورد خود ۱۴۲
- ب - آموزش‌ها و ایجاد عادت‌ها ۱۴۸
- ج - اقدامات والدین در مورد کودک ۱۵۳
- د - مراقبت و نظارت لازم ۱۶۳
- منابع ۱۶۷

- فصل ششم: آموزش بهداشت ۱۷۱
- زهره بهداد
- مقدمه ۱۷۲
- تعریف بهداشت ۱۷۳
- تعریف سلامت ۱۷۳
- آموزش بهداشت چیست؟ ۱۷۴
- نقش والدین در آموزش بهداشت کودکان ۱۷۴
- چگونه می‌توان از بیمارشدن جلوگیری کرد؟ ۱۷۵
- بهداشت فردی ۱۷۶
- آیا بهداشت فردی از بهداشت جامعه جداست؟ ۱۷۶
- استحمام و بهداشت لباس‌ها ۱۷۷
- استراحت، خواب، فعالیت ۱۷۸
- بهداشت پوست ۱۷۹

۱۸۰	بهداشت مو	●
۱۸۲	بهداشت دست و ناخن	○
۱۸۳	بهداشت پا	
۱۸۴	بهداشت چشم	
۱۸۷	چگونه می‌توان به اختلالات بینایی کودکان پی برد؟	
۱۸۸	بهداشت گوش	
۱۹۱	بهداشت دهان و دندان	
۱۹۲	توصیه‌هایی برای بهداشت دهان و دندان	
۱۹۵	پیش‌گیری از برخورد کودکان با عوامل مخاطره‌آمیز	
۲۰۰	تغذیه‌ی صحیح در سنین مدرسه	
۲۰۴	مشکلات عمده‌ی تغذیه‌ای شایع در سنین مدرسه	
۲۰۴	کم‌خونی ناشی از فقر آهن در کودکان	
۲۰۵	کمبود ید	
۲۰۶	منابع	
۲۰۷	فصل هفتم: نابهنجاری‌های رفتاری فرزندان	●
	دکتر شکوه نوابی نژاد	○
۲۰۸	مقدمه	
۲۰۹	تعریف رفتار بهنجار و نابهنجار	
۲۱۰	اصول مربوط به شناسایی نابهنجاری‌ها	
۲۱۲	چگونگی تشخیص رفتار بهنجار از نابهنجار	
۲۱۴	نابهنجاری‌های رفتاری شایع	
۲۲۱	عوامل مؤثر بر سلامت روان کودک	
۲۲۴	نقش والدین در اصلاح رفتار کودک	
۲۲۷	منابع	

۲۲۹	● فصل هشتم: ارتباط خانه و مدرسه	○ دکتر حسن ملکی
۲۳۰	مقدمه	
۲۳۴	ضرورت ارتباط خانه و مدرسه	
۲۳۶	نقش انجمن اولیا و مربیان	
۲۳۷	انجمن اولیا و مربیان در مدرسه چرا تشکیل می‌شود؟	
۲۳۸	وظایف انجمن اولیا و مربیان مدرسه	
۲۴۰	روش‌های نیل به هدف‌ها	
۲۴۱	رسالت انجمن اولیا و مربیان	
۲۴۲	روش‌های برقراری ارتباط میان خانه و مدرسه	
۲۴۵	همکاری خانه و مدرسه در امور آموزشی دانش‌آموزان	
۲۴۹	همکاری خانه و مدرسه در امور رفتاری دانش‌آموزان	
۲۵۴	همکاری برای رفع نیازمندی‌های مدرسه	
۲۵۵	همکاری مدرسه در مقابل والدین	
۲۵۷	منابع	
۲۵۹	● فصل نهم: نقش والدین در کمک به آموزش فرزندان	○ دکتر علی رضا عصاره
۲۶۰	مقدمه	
۲۶۲	دانش‌آموزان دبستانی و برنامه‌ی درسی	
۲۶۸	خلاصه‌ی (۱)	
۲۶۹	نقش تفاوت‌های فردی و لزوم توجه خانواده‌ها	
۲۷۱	خلاصه‌ی (۲)	
۲۷۲	عوامل مؤثر بر یادگیری و وظایف خانواده‌ها	
۲۸۷	خلاصه‌ی (۳)	
۲۸۸	برنامه، زمان و مقدار انجام تکالیف درسی	
۲۹۲	خلاصه‌ی (۴)	
۲۹۳	مشکلات آموزشی فرزندان و چگونگی اصلاح آن‌ها	
۳۰۹	خلاصه‌ی (۵)	

۳۱۰	منابع
۳۱۳	● فصل دهم: فرزندان و ناتوانی‌های یادگیری
	○ دکتر احمد به‌پژوه
۳۱۴	مقدمه
۳۱۵	دانش‌آموزان با ناتوانی‌های یادگیری چه کسانی هستند؟
۳۲۰	تعریف ناتوانی‌های یادگیری
۳۲۱	شیوع کودکان با ناتوانی‌های یادگیری
۳۲۲	علت‌شناسی و عوامل مؤثر بر ناتوانی‌های یادگیری
۳۲۶	انواع ناتوانی‌های یادگیری
۳۲۷	ناتوانی یادگیری در خواندن و هجی کردن
۳۲۹	مشکلات متداول در خواندن
۳۳۱	توصیه‌هایی برای رفع مشکلات خواندن و هجی کردن
۳۳۳	ناتوانی یادگیری در نوشتن
۳۳۴	مشکلات متداول در نوشتن
۳۳۷	توصیه‌هایی برای رفع مشکلات نوشتن
۳۳۹	ناتوانی یادگیری در حساب کردن
۳۴۲	مشکلات متداول در حساب کردن
۳۴۴	توصیه‌هایی برای رفع مشکلات حساب کردن
۳۴۶	نقش والدین در یادگیری فرزندان
۳۵۱	توصیه‌های کلی به والدین
۳۵۵	منابع

سخن ناشر

ورود کودک به مدرسه، آغاز مرحله‌ی نوینی از تعلیم و تربیت است که مسائل بسیاری از جمله شکوفایی استعدادها، آشنایی با هنجارها و ارزش‌های جامعه، اجتماعی شدن و دیگر موقعیت‌های جدید را برای کودک به همراه دارد. در کنار این تغییر و تحولات، لازم است که والدین نیز اطلاعات خود را در زمینه‌ی تعلیم و تربیت فرزندان‌شان کامل نمایند تا بتوانند جواب‌گوی نیازهای تربیتی آن‌ها باشند و در نتیجه افرادی شایسته برای جامعه تربیت کنند؛ بدون شک تحقق این امر جز با گسترش آموزش خانواده امکان‌پذیر نیست.

انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران از آغاز تأسیس تاکنون، توجه خاصی به آموزش مادران و پدران مبذول داشته و این فرایند را به منزله‌ی راه‌بردی برای پیش‌گیری از بروز ناهنجاری‌های رفتاری کودکان و نیز آشنایی بیش‌تر اولیا با مسئولیت‌های خطیری که در آینده به عهده خواهند داشت، انتخاب نموده است. پُر واضح است که اثر مثبت چنین راه‌بردی، گستره‌ی جامعه را فرا خواهد گرفت.

در راستای دستیابی به این هدف، کتاب حاضر که سومین کتاب از سلسله کتاب‌های جدید آموزش خانواده است، توسط «استادان شورای طرح جامع آموزش و مشاوره‌ی خانواده»، در ده

فصل و تحت عنوان «خانواده و فرزندان در دوره‌ی ابتدایی» به رشته‌ی تحریر درآمده است. تدریس این کتاب به مدرسان آموزش خانواده و اولیای دانش‌آموزان، به علاوه پیش‌نهادهای سودمند آن‌ها، این نکته را برای استادان شورای مزبور روشن ساخت که تغییر در برخی از مطالب کتاب شایسته و بایسته است؛ به همین سبب چاپ اخیر این کتاب با تجدیدنظر و اضافات تقدیم حضور می‌گردد.

این کتاب ضمن ارائه‌ی راه‌کارهای عملی به خانواده‌ها برای بهبود در امر تربیت کودکان، مطالب مورد نیاز اولیایی را که دارای فرزند دبستانی هستند، از زوایای مختلف مورد بررسی و توجه قرار می‌دهد تا از این طریق، هم والدین نقش تربیتی خود را به خوبی ایفا نمایند و هم هماهنگی لازم بین دو رکن اساسی تربیت فرزند، یعنی خانه و مدرسه، در جهت تربیت شایسته‌ی کودک حاصل آید.

در این جا لازم است که از استادان شورای طرح جامع آموزش و مشاوره‌ی خانواده که در تدوین و تجدیدنظر این کتاب زحمات بی‌شائبه‌ای را تقبل کرده‌اند، تشکر و قدردانی شود. هم‌چنین طرح دیدگاه‌ها و پیش‌نهادهای خوانندگان و اولیای گرامی، در جهت غنابخشیدن به مجموعه کتاب‌های پنجگانه‌ی آموزش خانواده، موجب امتنان خواهد بود.

سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان

جمهوری اسلامی ایران

فصل اول

روان‌شناسی رشد

دکتر شکوه نوابی نژاد

۱۲	مقدمه
۱۳	تعریف رشد
۱۳	ویژگی‌های رشد
۱۶	طبقه‌بندی ابعاد رشد
۱۶	رشد جسمانی
۱۷	رشد ذهنی
۱۸	رشد اجتماعی
۲۲	رشد عاطفی
۲۶	رشد اخلاقی
۲۷	نیازهای کودک و چگونگی تأمین آن‌ها
۳۲	منابع

مقدمه

دوره‌ی سوم کودکی معمولاً از حدود شش‌سالگی تا یازده‌سالگی ادامه می‌یابد. در این دوره شخصیت کودک سازمان یافته‌تر و پیچیده‌تر می‌شود و کودک به تدریج به صورت فردی مستقل در می‌آید. تغییرات شگرف و رشد سریعی از نظر جسمانی و توانایی‌های ذهنی و روانی و نیز قابلیت‌های اجتماعی در کودک به وجود می‌آید. از مهم‌ترین تحولات زندگی او در این دوره، وسعت محیط اجتماعی اوست. ارتباط کودک با گروه همسالان و بزرگسالانی غیر از والدین و محیط دبستان، به عنوان نهاد مهم زندگی کودک پس از خانواده، مجموعاً فرصت‌هایی بسیار ارزشمند برای رشد فردی و اجتماعی کودک در ابعاد مختلف، فراهم می‌سازند.

رشد، شامل تغییرات جسمانی، ذهنی، روانی، اجتماعی و اخلاقی است. آگاهی و دانش در زمینه‌ی الگوهای رشد در مراحل مختلف تکامل انسان، ما را قادر می‌سازد تا نخست بدانیم که از کودک چه انتظاراتی باید داشته باشیم؛ چه وقت از او انتظار داشته باشیم و در چه سنی الگوهای رفتاری مختلف کودک به تدریج و به صورت طبیعی به رفتار پخته‌تر و رسیده‌تر تغییر می‌یابد. دوم این‌که، کسب دانش در زمینه‌ی رشد، ما را قادر می‌سازد تا معیارها

را برای سنجش ابعاد مختلف رشد تدارک ببینیم و به کمک آن بتوانیم ویژگی‌های یک کودک عادی و بهنجار را تعریف کنیم. در نتیجه هراندازه رشد کودک بیش‌تر متناسب با سن او باشد، به نظر می‌رسد از سازگاری‌های لازم برخوردار است و انتظارات اجتماعی را بیش‌تر می‌تواند برآورده سازد.

تعریف رشد

رشد عبارت است از مجموعه‌ای پیش‌رونده از تغییرات که دارای ماهیت کمی و کیفی منظم است و در جهت تکامل فرد در مراحل مختلف زندگی رخ می‌دهد. منظور از پیش‌رونده آن است که رشد دارای جهت‌گیری مثبت و به سمت جلو است. رشد هم‌چنین دارای جریان و فرایندی منظم است، زیرا رابطه‌ای معین بین مراحل قبلی و بعدی آن وجود دارد. تغییرات ناشی از رشد از یک‌سو کمی است، چراکه همراه با افزایش اندازه و تغییرات بدن است، مانند قد و وزن، و از سوی دیگر کیفی است، زیرا با تغییر در توانایی‌های ذهنی و ویژگی‌های عاطفی و اخلاقی و غیره در کودک همراه است.

ویژگی‌های رشد

رشد رفتار و شخصیت کودک، معلول عوامل مختلفی است. یعنی عوامل گوناگونی باعث رشد و تغییر شخصیت کودک می‌شود. عوامل ژنتیکی، زیستی، روانی و اجتماعی که معمولاً

تحت دو عنوان عوامل ارثی و محیطی مورد بحث قرار می‌گیرد. در حقیقت این عوامل بر هم تأثیر متقابل دارند و تعیین سهم هر یک در ایجاد رفتاری خاص، کار دشواری است.

رشد ویژگی‌های جسمانی و روانی فرد هم‌چنین حاصل یادگیری و تمرین و تجربه‌های فرد است. رشد فرد که منبع و ریشه‌ی ارثی دارد، در تعامل با محیط حادث می‌شود. به گفته‌ی گزل^۱، روان‌شناس معروف آمریکایی (آرنولد ۱۹۷۵)، وراثت مقدار خالص ژن‌هایی است که در طول حیات بر چرخه‌ی زندگی فرد در تعامل با محیط اثر می‌گذارد. رشد از یک الگوی نسبتاً منظم و پی‌درپی تبعیت می‌کند. گزل براساس تحقیقاتی که انجام داده، معتقد است هرچند هیچ دو نفر انسان کاملاً شبیه هم نیستند، لیکن همه‌ی کودکان عادی و بهنجار تا حدود زیادی از یک الگوی کلی در رشد خود پیروی می‌کنند.^۲

رشد دارای ویژگی‌هایی قابل پیش‌بینی، به شرح زیر است:

۱- رشد در همه‌ی انسان‌ها مشابه است. همه‌ی کودکان از یک الگوی مشابه رشد تبعیت می‌کنند و در این الگو، هر مرحله از رشد به مرحله‌ی بعدی می‌پیوندد.

۲- رشد، فرایند تغییر از پاسخ‌های کلی به سوی پاسخ‌های ویژه است. فرد، نخست در پاسخ‌های روانی، ذهنی و حرکتی خود

1- Gesell

۲- روان‌شناسی کودک؛ سیروس عظیمی؛ ۱۳۶۳؛ تهران: انتشارات صفار.